

Валентина Молоткіна

СТАНОВЛЕНИЕ КОМСОМОЛЬСКОЙ МОНОПОЛИИ В УКРАИНСКОМ МОЛОДЕЖНОМ ДВИЖЕНИИ В 1920-Е ГГ.

В статье показано, как в процессе становления тоталитарного советского режима, комсомол стал инструментом, с помощью которого правящая партия влияла на молодежь и другие слои населения УССР в 1920-е гг.

Ключевые слова: коммунистическое воспитание комсомол, молодежь, молодежные организации, объединения.

Valentina Molotkina

THE ESTABLISHMENT OF COMSOMOL'S MONOPOLY IN UKRAINIAN YOUTH'S MOVEMENT IN 1920S.

The article deals with comsomol as a means of influence of rule's party on the youth and other sections of the Ukrainian population in the process of totalitarian soviet regime's establishment 1920s.

Key words: communism training, comsomol, youth, youth's organizations, union, association.

УДК 94(477)

Павло Коріненко, Володимир Старка

ПРАВО РОБІТНИКІВ НА ПРАЦЮ ТА ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЯ В УСРР (1921–1928 РР.).

У статті розглядаються особливості реалізації робітниками УСРР права на працю у 1921–1928 рр., обґрунтовується думка про те, що об'єктивні і суб'єктивні причини не давали можливості усім робітникам, особливо у 1921–1925 рр. реалізувати своє право на працю.

Ключові слова: право на працю, безробітні, біржі праці, кваліфікація робітників, оплата праці.

На початок 1921 р. на території УСРР значних бойових дій не було. Мали місце лише повстання селян, які носили локальний характер. Усі верстви населення втомилися від війни. Перед ними відкривались перспективи мирної праці на заводах, фабриках, полях. Домінуючим в їх настроях були сподівання на покращення свого матеріального становища. У цьому відношенні найбільш зацікавленою верствою населення були робітники. Адже вони, на відміну від селян, торговців, мали жити і виживати у той складний час тільки завдяки своїй праці на заводах, фабриках, будівництві, транспорті.

Реальність 1921 р. була такою, що кількість робочих місць в результаті розрухи в промисловості, на транспорті, яку спричинили багаторічна війна, революції, іноземні воєнні інтервенції, різко скоротилось. Безробіття охопило сотні тисяч робітників України. До причин катастрофічного стану в промисловості, і як наслідок, безробіття, незадовільного становища робітників призвели також дії радянської влади щодо форсованих темпів націоналізації промисловості, заборони приватної торгівлі, нехтування грошового обігу в державі тощо.

Актуальність досліджуваної нами проблеми полягає в тому, що і сьогодні в Україні деякі сутнісні явища щодо забезпечення робітникам й іншим категоріям населення права на працю зберігаються. Різниця лише в тому, що на початку 1921 рр. в УСРР був перехід від капіталістичної до соціалістичної економіки, а з 1990-х рр. – від соціалістичної до капіталістичної. За деякими оцінками в Україні за 22 роки незалежності припинили свою роботу майже 50 тис. підприємств. Хоча якась їх частка і була перепрофільована на випуск іншої продукції, все ж таки без роботи залишилися сотні тисяч робітників, інженерно-технічних працівників.

Наукова новизна полягає у тому, що у публікації, на основі об'єктивного і комплексного підходу до вивчення різноманітних джерел, проаналізовано реалізацію права на працю робітниками в УСРР доби НЕП.

Об'єктом дослідження є соціально-економічні процеси, що відбувалися в УСРР у 1921–1928 рр.

Предмет дослідження – реалізація робітниками права на працю в УСРР в окреслений період.

Мета нашого дослідження полягає в тому, щоб на основі опублікованих в Україні історичних праць, документів і матеріалів з'ясувати особливості реалізації робітниками у перші роки

радянської влади права на працю, проблеми, які були в цьому процесі і як право на працю трансформувалось у кінці 1920-х рр.

Історичний досвід засвідчує, що в 1920-ті роки проблему робочих місць в УСРР вдалось вирішити завдяки початку будівництва значної кількості нових потужних підприємств. В нинішніх умовах існує думка, що проблему безробіття можна вирішити шляхом запровадження цілеспрямованої протекціоністської політики в зовнішній торгівлі, збільшення підприємцями відрахувань на оплату праці робітникам тощо.

Публікації радянських істориків про політичні, соціально-економічні процеси в УСРР 1920-х рр. мали переважно апологетичний, заідеологізований характер. Однак деякі з монографічних досліджень залишили свій слід в історіографії завдяки систематизованому у них значному фактичному матеріалу. Монографічні праці стосовно першого періоду НЕП, який охоплював 1921–1925 рр. присвячені ролі робітничого класу України у відбудові промисловості [1–3]. Для дослідників було важливо розкрити процес відбудови промисловості та його позитивні результати. Оповіді про життя робітників обмежуються характеристикою їх героїчних зусиль, особливо при відбудові шахт, металургійних, машинобудівних заводів та залізничного транспорту.

У 1960–1970-ті роки українські історики продовжували дослідження історії робітничого класу [4]. При цьому слід зауважити, що джерельна база їх досліджень стала значно ширшою, особливо часто вони посилаються на архівні документи. У монографії Г. Діденка, як і у попередніх дослідженнях, дається загальний аналіз стану промисловості УСРР на початок 1921 р. Разом з тим, він спробував об'єднати цей аспект з аналізом реального становища робітничого класу, досить ґрунтовно розкриває основні напрямки діяльності органів радянської влади з підвищення рівня кваліфікації робітників, поступового зростання їх заробітної плати. На його думку, саме така політика і дала можливість досягти успіхів у відбудові промисловості.

Більш плідним в історіографії виявився другий період НЕП, який охоплював 1926–1928 рр. Заслужують на увагу три монографії українських істориків. До них слід віднести праці А. Слущкого, В. Довгопола, М. Різницької [5–7]. Спільним для цих досліджень є те, що автори не оминаючи економічні здобутки, проблеми у промисловості, намагаються більш послідовно розкрити загальний стан робітників, зміни, які відбулися у них ще на першому етапі НЕП, а саме: у їх ставленні до праці, формування у свідомості відчуття відповідальності, творчого підходу до праці, і як наслідок, поява раціоналізаторів, зростання згуртованості робітників, підвищення освітнього рівня в ході кампанії боротьби з неписьменністю. Монографія А. Слущкого багата на значний статистичний матеріал щодо поповнення робітників із селян, національного складу, співвідношення чоловіків і жінок у різних галузях промисловості, про чисельність безробітних, кількість яких на 1928 р. все ж таки скорочувалася.

Трудові почини, які стали сутнісною ознакою соціалістичного змагання робітників з 1921 р. проаналізовані у колективній монографії П.Гудзенка, С.Кульчицького, Є.Шаталіної [8].

Спільним для досліджень новітньої доби української історіографії є переосмислення основних засад радянської історіографії доби НЕП. Становище робітничого класу розглядається з позицій критики адміністративно-командної системи, утисків нею робітників, примусу до праці через різноманітні виробничі акції [9–11; 14].

У середині 2000-х років учені Інституту історії НАН України започаткували новий напрям своїх історичних досліджень – нариси повсякденного життя радянської України. У 2010 р. вийшла друком колективна монографія, присвячена повсякденному життю радянської України в добу НЕП [13]. П'ятий розділ (автор О. Мовчан) присвячено аналізу виробничих і побутових проблем робітників УСРР в добу НЕП. Автор послідовно розглядає проблеми працевлаштування робітників, соціального страхування, житлово-побутових умов, комунального, медичного обслуговування, джерел сімейного бюджету, товаропостачання та споживання в робітничому середовищі. О. Мовчан, не заперечуючи жорсткого контролю з боку влади щодо робітників, наводить, на наш погляд, об'єктивні причини такої політики. До них вона відносить такі як, поповнення значної частини робітників із селян-відхідників (із 108 тис. селян-відхідників лише 309 володіли професіями фабрично-заводських робітників) [13, с. 240], низький рівень кваліфікації, відсутність у них традиції додержання трудової дисципліни у робочий час тощо. Безробіття серед робітників в роки НЕП сягало загрозливих масштабів.

О. Мовчан вперше дослідила цю проблему всебічно – її причини, діяльність створених радянською владою, профспілками структурних підрозділів із працевлаштування безробітних, системи заходів з надання їм матеріальної допомоги. Хронічне безробіття в роки НЕП було складною соціальною проблемою – такий її основний висновок.

Для дослідження проблеми права робітників на працю та його реалізацію в Україні в роки НЕП є достатня кількість історичних джерел. Одним із основних джерел, які мають значну цінність для

дослідження історії робітничого класу є директивні документи партійних, радянських, профспілкових, комсомольських органів України, що зібрані в офіційних збірниках, резолюції Всеукраїнських з'їздів Рад, а також звіти уряду України, з'їздів Рад та інші.

Значний фактичний матеріал з окремих питань історії робітничого класу міститься у журналах, що виходили у ті роки: "Більшовик України" (орган ЦК КП(б)У), "Вісті КП(б)У", "Статистика труда на Украине" (орган ВЦСПС), "Производственный журнал" (орган ВЦСПС), "На угольном фронте" (орган вугільних трестів Донбасу), "Рабочий металлург" (орган Дніпропетровського металургійного інституту).

Науковці започаткували також серію збірників документів "Промышленность и рабочий класс УССР". Одним із них є збірник документів "Промышленность и рабочий класс УССР в период восстановления народного хозяйства (1921–1925 гг.)". Документи цього збірника дають можливість осягнути географію розміщення підприємств України і робітників, визначають рівень відбудови промисловості, транспорту на 1925 р., причини, що гальмували відбудовчий процес у тому числі такі, як продовольча проблема у містах, недостатній рівень кваліфікації робітників та інші. З часом вийшли аналогічні збірники документів практично в усіх областях України. Одним із них є "Борьба трудящих Харьковщины за постройку фундамента социалистической экономики". У ньому є значний масив документів про участь робітників південно-східних областей України у вирішенні важливих виробничих завдань, їх матеріальне становище. Щоправда, критичних матеріалів на цю проблематику там небагато. Документи збірника свідчать про високий рівень трудової активності робітників.

На початок 1921 р. промисловість УСРР була у вкрай незадовільному стані, із 10773 підприємств вважались діючими тільки 4060 [14, с. 15]. Із 1607 шахт Донецького басейну працювала 981, які давали лише 22 % видобутку кам'яного вугілля 1916 р. Виплавка чавуну складала 5 % довоєнного рівня. Навіть такий гігант промисловості як Краматорський машинобудівний завод не мав електрики і парової енергії. Випуск промислової продукції УСРР знизився до 12 % довоєнного рівня [4, с. 16–18]. Кількість робітників великої промисловості впала до 20074 тис. (у 1914 р. їх було 631 тис.) [15, с. 61]. У 1921 р. на півдні України розпочався голод, який поставив радянську владу перед вибором: або допустити в країні товарно-грошові відносини, у тому числі і торгівлю хлібом, або втратити владу. Відмова від політики "воєнного комунізму" стала неминучою.

НЕП, яку радянська влада запровадила в 1921 р., повинна була передусім відродити сільське господарство. У свою чергу воно мало дати достатню кількість продуктів харчування робітникам міст. З огляду на це передбачалося повернення із сіл до міст робітників, яким належало відбудувати промисловість, а потім здійснити індустріалізацію країни.

НЕП здійснив сутнісні зміни у промисловості республіки. Зберігаючи за собою командні висоти, тобто контролюючи важку промисловість, радянська влада в екстремому порядку почала передавати в оренду організаціям (кооперативам, артілям та ін.), а також приватним особам дрібні підприємства. В УСРР у 1921 р. в оренду здано 5200 таких підприємств, тобто майже половину наявного фонду [16, с. 197]. Ставлення робітників до цього процесу в більшості випадків було негативним. Вони не усвідомлювали причин цієї політики, спостерігаючи за появою нових власників підприємств, що впливало на зміни у їх світогляді. Супутніми явищами, які дратували робітників було те, що практично 75 % роздрібного товарообороту республіки було у приватних руках, сприяло спекуляції найнеобхіднішими для робітників товарами, контрабанді, шахрайству.

Період НЕП не був і не міг бути часом гармонійного безкризового розвитку. У 1922–1923 рр. продовжувалося скорочення виробництва продукції, падіння курсу паперового карбованця (радзнаку), доволі частими були перебої у виплаті робітникам зарплати. Пов'язане з політикою НЕП розшарування у суспільстві, безробітні, безпритульні діти та інше вело до зростання соціальної напруги в суспільстві, містах передусім. Почали лунати заяви про "ганебний відступ" перед капіталізмом, "здачу позицій соціалізму", "капітуляцію перед буржуазією". Відображаючи у творчості подібні настрої, В.Сосюра писав у вірші "Місто":

"Я не знаю, хто кого морочить,
але я б нагана знову взяв
і стріляв би в кожні жирні очі,
в кожну шляпку і манто стріляв..." [20, с. 97].

І це були непоодинокі "нафантазовані поетом" думки, це були погляди значної частини суспільства і передусім робітників, які у роки громадянської війни проливали кров за встановлення радянської влади, а в результаті значної майнової диференціації, що стала ознакою НЕП, опускалися усе нижче і нижче на соціальне дно. У них виникало цілком обґрунтоване питання "За що боролись?". Стабілізуючим елементом у тій непростій порі виявився "відбудовчий ефект". Усе

таки промислові підприємства хоч і поволі, але розпочинали працювати, а це означало, що легше стало знайти роботу. Матеріальний і моральний стан робітників дещо покращувався.

Непмани рекрутувались з усіх верств тогочасного суспільства. Однак можна стверджувати, що із робітників їх було небагато. Для такої форми господарської діяльності у більшості із них не було ні грошей, ні знань. До того ж влада їх переконувала, що НЕП – це тимчасове явище, тому-то і не варто займатися приватницькою діяльністю. Якщо деякі робітники і знаходили собі робочі місця у приватному секторі, то це, зазвичай, були розповсюджувачі газет, содової води тощо.

До речі, в історичній літературі поки що не здійснено порівняльного аналізу щодо зайнятості робітників в трьох основних секторах економіки доби НЕП: державному, приватному, кооперативному. Належить з'ясувати, який із існуючих на той час секторів економіки і чому найбільше приваблював робітників, чи була різниця в оплаті їх праці, чи були рівнозначними складові соціального захисту, якими були умови підвищення кваліфікації робітників, і, на кінець, якою була плінність робітничих кадрів в основних секторах економіки. Такий сегмент досліджень дасть можливість більш повно розкрити проблему права робітників на працю і його реалізацію в трьох секторах економіки доби НЕП. Незаперечним залишається факт, що наявні на той час сектори економіки не змогли повною мірою задовольнити право робітників на працю.

Роль робітників у виробничій сфері виключно важлива на кожному етапі розвитку економіки. Особливість ситуації, що склалася на 1921 р. полягала в тому, що промисловість була зруйнована. Місія робітників ґрунтувалася на тому, щоб у найстисліші терміни відновити функціонування промислових підприємств, транспорту. Влада закликала їх проявити жертвовність в ім'я кращого життя в недалекій перспективі. Робітники погоджувалися з цим. Тільки перспективи кращого життя не наближались. Справа у тому, що промисловість УСРР була надто громіздкою, багатопрофільною, сконцентрована в основному в південно-східному регіоні. Для її відновлення потрібні були значні кошти, колосальні людські ресурси, час і внутрішній спокій у державі. Оскільки ці об'єктивні потреби вирішити швидко не вдавалося, робітники, бажаючи працювати, не могли задовольнити свої потреби, хоча згідно з Кодексу законів про працю УСРР, робоче місце мало надаватися упродовж трьох днів після подачі відповідної заяви [17, с.211].

Безробіття в УСРР стало суворою реальністю з усіма негативними наслідками для робітників, що ускладнювало підвищення освітнього рівня робітників, їх фахового зростання, негативно впливало на рівень продуктивності праці, свідомість, особливо в площині відповідальності, дотримання дисципліни на виробництві. Частина робітників, щоб вижити, вдавалась до спекуляції, крадіжок тощо.

Безробіття першої половини 1920-х рр. зумовлювалося військовою демобілізацією, скасуванням трудової повинності, повоєнною розрухою, аграрним перенаселенням і реєстрацією на біржі "нетрудових елементів", для яких це означало одержання такої пільги, як звільнення від сплати податків. Ще одним додатковим елементом у зростанні безробіття була консервація декількох великих металургійних підприємств, у тому числі Макіївського, Алчевського, у Шахтах. Упродовж 1 жовтня 1922 – 1 жовтня 1923 рр. кількість зареєстрованих на біржі праці безробітних в Україні зросло з 55,8 тис. до 167,1 тис. осіб [18, с. 19]. Скорочення штатів (штатного розпису робітників), закриття нерентабельних підприємств дали на 1927 р. майже 55 % додаткового безробіття [13, с.239]. Слід зауважити, що жінки з цієї категорії безробітних склали більшість.

Епіцентром безробіття у 1920-ті роки були Харків, Одеса і Київ. В Донбасі безробіття "стимулювала" некваліфікована робоча сила, яка по суті безперервним потоком прибувала із навколишніх сіл. Вони наповнювали шахти, рудники. Проблема надлишку некваліфікованої робочої сили в Україні згадується в багатьох наукових публікаціях, даються кількісні параметри, географія, але історики не заглиблюються в причини зростання кількості некваліфікованих робітників. На наш погляд, це було тому, що упродовж 1914–1921 р. в Україні практично не діяла система підготовки робітничих професій, міські підлітки не мали можливості здобути професію. Чимало кваліфікованих робітників, які могли б заповнити цю нішу, загинули на фронтах, якась частка декласувалася, тобто змінила проживання в містах на проживання у селах.

Сталося так, що ще в попередній період в умовах політики "воєнного комунізму" право робітників на працю було замінено обов'язком. З часу появи робітничої праці певна група людей призвичаїлася до роботи на заводах, фабриках, будівництві, транспорті. Вони набували виробничих навичок, які виокремлювали їх у великому виробничому середовищі. Професійні навички (шахтар, металург, будівельник та ін.) часто передавалися від батька до сина, тобто ставало традицією бути робітником. Тому нічого надзвичайного в тому, що робітники повинні були і хотіли працювати не було. Інша річ, що вони у перші роки радянської влади повинні були працювати, часто не маючи права вибору свого робочого місця, до того ж і не за фахом. Окрім того умови праці та її оплата не задовольняли робітників. Гасло "хто не працює, той не їсть" означало

введення примусу до праці. Мобілізації робітників, технічних працівників в окремі галузі промисловості, для участі в кампаніях із заготівлі хліба та інших, були вивершенням цієї нової ознаки. Мілітаризація різних галузей народного господарства закріпила за підприємствами робітників. Самовільно залишити, перейти на інше підприємство уже стало неможливим.

Ще однією проблемою в житті багатьох робітників України була відсутність у них нормального житла, одягу, взуття. Реакцією робітників на такі умови життя стало дезертирство з промислових підприємств. І навіть постанова уряду УСРР від 31 січня 1921 р. про боротьбу з трудовим дезертирством, згідно з якою така особа могла бути оголошена зрадником і віддана до суду, погрози про зниження зарплати, залучення до примусових, надурочних робіт не могли зупинити цей процес. Названі надзвичайні заходи влади не давали бажаного результату. Упродовж 1921–1922 рр. було здійснено деякі послаблення, робітникам дозволялось змінювати місце роботи. Однак знайти нове місце роботи було надзвичайно важко. Тому ця норма залишалась по суті нереалізованою.

Неефективність такого підходу щодо залучення робітників на підприємства була такою разючою, що уже з 1923 р. влада практично відмовилась від такого принципу і почався поступовий перехід до вільного найму робітників, який співпадав з початком будівництва нових великих підприємств. Чимало робітників скористалось тоді цим правом.

НЕП, як уже зазначалося, повинен був дати хліб містам і він його дав уже в 1923 р., хоч і не вдосталь. Постало питання про збирання розпорошених у селах робітників, підвищення їх кваліфікації (кількість кваліфікованих робітників скоротилась на 50 %). До проблеми відновлення кадрового складу робітників з різних причин, але досить активно долучалося українське село. Специфічною для другого періоду НЕП проблемою із заповнення робітничих місць в промисловості був прихід і відхід робітників. "Хвилі" мандруючих робітників із селян, які посилювали дезорганізацію виробництва, унеможлилювали підвищення продуктивності праці, налагодження ритмічності виробничого циклу.

Рівень оплати праці робітників порівняно з дореволюційним знизився до 37 % [14, с.26]. Якщо до цього додати недоїдання робітників, холодні квартири і цехи взимку, нестача одягу, взуття, то важко говорити про високий рівень морально-психологічного стану.

Біржі праці стали осередками, які виконували роль посередника між робітниками і державою при наймі на роботу. Без реєстрації на біржі влаштуватися робітникам на роботу було практично неможливо. Біржі праці володіли усією інформацією про зареєстрованих робітників і в разі наявності якихось провин, як-то участь в страйках, запізнь на роботу, це ускладнювало їм отримання належних робочих місць. Відмова безробітних від запропонованого біржею робочого місця могла призвести до позбавлення його права на отримання допомоги із безробіття. Додатковим важелем впливу на робітників в роки НЕП були профспілки. Вони могли посприяти працевлаштуванню, а також надати матеріальну допомогу тим, хто її найбільше потребував. Компартіїні і комсомольські органи також проявляли турботу про своїх членів.

Статус безробітного був настільки привабливим (отримання допомоги із безробіття), що бажаючих зареєструватися на біржі праці було значно більше, ніж бажаючих дійсно працювати. У 1922–1923 рр. таких "липових" безробітних за деякими оцінками було до 60 % [13, с.234].

З 1924 р. працевлаштуванню через біржі праці підлягали передусім кваліфіковані робітники. Біржі на 2/3 задовольнили попит промислових підприємств у робочій силі. Однак паралельно керівники підприємств часто набирали робочу силу поза біржею і не завжди приймали на роботу направленої біржею безробітного. Це траплялося тому, що підприємству було вигідніше наймати на роботу людину з ближнього до міста села. У такий спосіб знімалася проблема житла, а оплата праці, зазвичай, була меншою.

Усі ці негаразди зумовили ліквідацію у 1925 р. бірж праці. Промислові підприємства відтепер самостійно набирали робочу силу, хоча члени профспілки і тепер зберігали свої переваги при працевлаштуванні безробітних.

Оскільки в Україні бракувало підприємств легкої промисловості, то безробіття серед жінок було стабільно високим. До 36 % безробітних жінок в містах упродовж року не могли працевлаштуватися. Чимало жінок України були вимушені освоювати чоловічі професії у шахтах, на металургійних заводах, транспорті, будівництві. Це є свідченням незбалансованості економічного розвитку України, яка у роки НЕП це не могла збалансувати пропозицією робочої сили та її потреби.

Щодо матеріальної допомоги із безробіття, то вона, згідно зі статтею Кодексів законів про працю 1922 р. надавалася передусім членам профспілок у залежності від середньої зарплати у певному регіоні, а також рівня кваліфікації і трудового стажу [12, с. 213], але не перевищувала 30 % середнього заробітку. Реально ситуація з матеріальною допомогою була такою, що її отримували

кваліфіковані робітники і ті, що мати трудовий стаж не менше 3-х років. Матеріальна допомога могла бути грошовою або грошово-натуральною. Хліб був обов'язковим компонентом такої допомоги. Термін дії грошової допомоги був в межах 6 місяців, але не більше дев'яти. У 1927 р. регулярну грошову допомогу отримували майже 100 тис. осіб [13, с. 248] безробітних, що складало $\frac{1}{4}$ всіх безробітних.

Невисокий рівень матеріальної допомоги, труднощі з реєстрацією на біржі виплескувалися у протестні настрої, страйки, недовіру до профспілок. Як зазначалося у довідках ДПУ про політичне становище на місцях, настрої безробітних був дуже напружений, особливо у великих містах – Києві та Одесі. В Одесі на стінах біржі праці хтось з безробітних написав: "Краще жити з царем, ніж при радянській владі". Мали місце і кулачні розправи над адміністрацією бірж праці. Невдоволені були і серед членів КП(б)У. В 1924 р. з'явився термін "червоний бандитизм". Ця частка комуністів діяла під гаслом "Геть неп, прямо до соціалізму".

Масштабність і рішучість влади в реалізації в роки НЕП права робітників на працю можуть вразити уяву сучасників. Перехід від обов'язкової праці (загальна трудова повинність, трудові мобілізації робітників різних професій, трудові армії) до системи вільного найму робочої сили, від розподілу за картками – до ринкової торгівлі, від інфляційного "радзнаку" (паперовий карбованець) – до конвертованого червінця – все це було почато, а частково й завершено в перші роки НЕП.

Хронічне безробіття в роки НЕП було складною соціальною проблемою. Безробітними передусім ставали малокваліфіковані робітники, демобілізовані червоноармійці, молодь, жінки. Спроби держави регулювати ринок праці лише частково певним чином впливав на вирішення проблеми. Система підготовки і перепідготовки кадрів у ті роки перебувала у стадії становлення.

Бюрократизм на біржах праці, протекціонізм з боку профспілкових, партійних, радянських органів ускладнювали повсякденне життя безробітних. Безробітні робітники в роки НЕП стали однією із найбільш "ображених верств населення". Вони не могли зрозуміти причин такого їхнього становища і виявились неспроможними до організованого захисту свого права на працю.

Таким чином, відбудова, а потім і реконструкція промисловості в Україні сприяла поступовому відновленню чисельності робітників, суттєвому скороченню безробіття, підвищенню їх матеріального становища. Зростала зарплата, скорочувалась тривалість робочого дня. Право робітників на працю стало реалізовуватись в більш повній мірі в основному за рахунок будівництва нових промислових підприємств. Державний сектор соціалістичної економіки став домінуючим у працевлаштуванні робітників. З другої половини 1920-х років робітники працевлаштовувались там шляхом вільного найму. Перед ними відкривалась перспектива більш надійного соціального захисту, підвищення кваліфікації.

Список використаних джерел

1. Промисловість України за сорок років (1917–1957). – К., 1957. – 460 с.
2. Кучер О. Боротьба робітників України за відбудову важкої промисловості (1921–1925 рр.) / О. Кучер. – Х.: Вид. Харк. держ. універ, 1959. – 162 с.
3. Шиян К. Боротьба робітників України за відбудову промисловості (1921–1925 рр.) / К. Шиян. – К.: Держполітвидав УРСР, 1959. – 303 с.
4. Диденко Г. Рабочий класс Украины в годы восстановления народного хозяйства / Г. Диденко. – К.: АН СРСР, 1962. – 376 с.
5. Слуцкий А. Рабочий класс Украины в борьбе за создание фундамента социалистической экономики (1926–1938 гг.) / А. Слуцкий. – К.: АН УССР, 1971. – 502 с.
6. Резницкая М. Рабочий класс Украины в период социалистической реконструкции народного хозяйства (1926 – 1937 гг.). Очерк историографии проблемы / М. Резницкая. – К.: Высшая школа, 1977. – 164 с.
7. Довгопол В. Робітничий клас України в роки соціалістичної індустріалізації (1926–1929 рр.) / В. Довгопол. – Х.: Вид. Харк. держ. універ, 1971. – 144 с.
8. Гудзенко П. Трудові почини робітничого класу 1921–1937 рр. / П. Гудзенко, С. Кульчицький, С. Шаталіна. – К.: Наукова думка, 1980. – 320 с.
9. Даниленко В. Сталінізм на Україні: 20–30-ті роки / В. Даниленко, Г. Касьянов, С. Кульчицький. – К.: Либідь, 1991. – 342 с.
10. Бойко О. Історія України у ХХ столітті / О. Бойко. – Ніжин: Стил, 1994. – 286 с.
11. Костюк Г. Сталінізм в Україні (генеза і наслідки) / Г. Костюк. – К.: Смолоскип, 1995. – 508 с.
12. Кульчицький С. Комунізм в Україні: перше десятиріччя (1919–1928) / С. Кульчицький. – К.: Основа, 1996. – 396 с.
13. Нариси повсякденного життя радянської України в добу непу (1921–1928 рр.): Колективна монографія / [Відп. ред. С.В. Кульчицький]: В 2 ч. – Ч. 1. – Інститут історії України НАН України, 2009. – 445 с.
14. Литвин В. Україна: Міжвоєнна доба (1921–1938) / В. Литвин. – К.: Вид. дім "Альтернативи", 2003. – 512 с.
15. Статистика труда в промышленных заведениях Украины в 1921 г. – Х.: Главиздат, 1923. – 73 с.
16. Котляр М. Шляхами віків: довідник з історії України / М. Котляр, С. Кульчицький. – К.: "Україна", 1993. – 463 с.
17. Хрестоматія з історії держави і права України. – Том 2. Лютий 1917 р. – 1996 р.: Навч. посіб. для юрид. вищих закладів і фак.: У 2 т. / В.Д. Гончаренко, А.Й. Рогожин, О.Д. Святоцький; За ред. члена-кореспондента Академії правових наук України В.Д. Гончаренка. – К.: Ін Юре. – 1997. – 800 с.
18. Вейцблит И. Безработица на Украине в 1921–1925 гг. – Х., 1926. – 19 с.
19. Кодекс законів про працю УСРР (1922 р.) // СУ УССР. – 1922. – № 52. – С. 750–768.
20. Сосюра В. Місто // Твори в десяти томах. – Т. 1 / В. Сосюра. – К.: Дніпро, 1970. – С. 96–97.

Павел Кориненко, Владимир Старка

ПРАВО РАБОЧИХ НА ТРУД И ЕГО РЕАЛИЗАЦИЯ В УССР (1921–1928 ГГ.)

В статье рассматриваются особенности реализации работниками УССР права на работу в 1921–1928 гг., обосновывается мнение о том, что объективные и субъективные причины не давали возможности всем рабочим, особенно в 1921–1925 гг. реализовать свое право на труд.

Ключевые слова: право на труд, безработные, биржа труда, квалификация рабочих, оплата труда.

Pavlo Korinenko, Volodymyr Starcka

WORKERS' RIGHT TO LABOR AND ITS REALIZATION IN THE USSR (1921–1928)

Peculiarities of realization of workers' right to labor in the USSR during 1921–1928 are considered, the thought about the objective and subjective reasons which didn't allow all workers, especially in 1921–1925, to realize their right to labor is grounded in the article.

Key words: right to labor, unemployed, labor registry office, qualification of the workers, payment for labour.

УДК 94(477.8)+329

Василь Клок

НАЦІОНАЛЬНЕ ПИТАННЯ В ДІЯЛЬНОСТІ КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ У МІЖВОЄНИЙ ПЕРІОД

У статті аналізується значення національного питання у діяльності комуністичної партії Західної України у міжвоєнний період. Характеризуються бачення цієї проблеми різноманітними групами в середині партії.

Ключові слова: комуністи, КПЗУ, КПСГ, Комінтерн, національне питання, Західна Україна.

Актуальність проблеми ґрунтується на тому, КПЗУ мала значний вплив у політичному житті західноукраїнських земель у 20–30 рр. ХХ ст. Розуміння національного питання в діяльності цієї партії дасть змогу краще зрозуміти політичний процес у цьому регіоні у міжвоєнний період

Наукова новизна полягає в тому, що на основі об'єктивного та комплексного підходу, а також детального аналізу архівних матеріалів, проаналізовано ставлення різних груп КПЗУ до національного питання.

Об'єктом дослідження є національне питання в діяльності КПЗУ.

Предметом дослідження – є бачення національного питання різними політичними групами в КПЗУ.

Основна мета публікації полягає у тому, щоб на основі об'єктивного, комплексного аналізу дослідити значення національного питання для комуністів західноукраїнських земель

Завдання дослідження полягає у тому щоб простежити зв'язок між національним питанням та різними групами впливу в КПЗУ.

Основу джерельної бази статті складають архівні матеріали Держаного архіву Львівської області [3–6].

На початку ХХ ст., більшість комуністичних партій в Європі відводили національному питанню другорядне місце у своїй діяльності. Довший час в середовищі комуністичного руху панувала думка про шкідливість постановки цієї проблеми, оскільки це ослаблювало інтернаціональний фронт боротьби проти капіталізму. Ідеологи лівих сил вважали, що буржуазія використовує національні рухи насамперед для створення національної держави і утвердження свого панування на внутрішніх ринках. В цих умовах буржуазному націоналізму, протистоїть пролетарський інтернаціоналізм, зв'язаний з виходом на політичну арену робітничого класу. К. Маркс і Ф. Енгельс розглядали національне питання у тісному зв'язку з соціальними проблемами, від розв'язання яких залежить його вирішення, тобто з ліквідацією будь-якого національного гноблення. Шлях до цього вони вбачали у інтернаціональній боротьбі трудящих під лозунгом "Пролетарі всіх країн, єднайтеся". Основне завдання національного руху зводилося до знищення пролетаріатом кожної країни, насамперед своєї власною буржуазії [9, с. 23]. Така ідеологічна конструкція не вписувалася у рамки діяльності Комуністичної партії Західної України (далі – КПЗУ). Національне питання викликало гостру дискусію у її партійних лавах увесь міжвоєнний період.